

**ТРЕНИНГ ЗА СТИМУЛИРАНЕ НА ЕЗИКОВО-ГОВОРНИТЕ
СПОСОБНОСТИ НА ДЕЦА НА ВЪЗРАСТ 4-5 ГОДИНИ.
СЪДЪРЖАТЕЛНИ И ПРИЛОЖНИ АСПЕКТИ**

д-р Радостина Стефанова Славчева

**TRAINING FOR THE STIMULATION OF LANGUAGE
QUALIFICATIONS OF CHILDREN OF AGE 4-5 YEARS.
CONSCIOUS AND APPLICABLE ASPECTS**

Phd Radostina Stefanova Slavcheva, PhD

***Key words:** The proposed written justification contains scientifically applied outcomes relevant to working with children at risk and with speech and language disorders. The main Foundation of the concept are related to the need in parallel with the language development in children with risk children and with speech and language disorders development to work on the development of a sheme of body .*

***Key words:** speech and language disorders, sheme of body, language development.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Като резултат от дългосрочна работа в посока на превенция, ранна диагностика и терапия на езиково-говорни затруднения (ЕГЗ) беше съставен Типов модел за организация и управление на услуга за деца с ЕГЗ (ТМОУУДЕГЗ) [5]. Тренингът за стимулиране на езиково-говорните способности (ТСЕГС) е част от Типовия модел и е съставен на база на анализ на данни от направеното през 2013-2018 г. изследване [5].

Основните положения в концепцията са свързани с потребността паралелно с езиковото развитие при деца с риск и дефицит на езиково-говорно развитие да се работи и върху развитие на схема на тялото.

Психологическият конструкт схема на тялото е структурообразуващ, както за цялостното психично развитие, така и за езиково-говорното развитие на децата в предучилищна възраст. Между три и четири години, детето трябва да може да посочва и назовава основни частите на своето тяло, да определя и назовава основни положения (горе, долу, пред, зад), да определя позиция на своето тяло (прав, легнал, седнал). Представата за схемата на тялото [1] се изработва чрез изследване на тялото, подражаване, познаване на тялото, графична представа за тялото [3].

Анализът на резултатите от проведено скрининг изследване на деца на 200 деца на възраст 3-4г. показва, че 13,6% от изследваните деца демонстрират риск и дефицит от езиково развитие [5]. Данните от корелационната матрица дават информация за наличието на статистически значима връзка между ниво на езиково развитие и схема на тялото (*вж таблица 1*).

Таблица 1: Корелационна матрица

		Скала Социализация и комуникация		Скала Графизъм			Скала Разбиране			Скала Изразяване	
		B1	B2	B3	B4	B5	B6	B7	B7	B9	B10
Скала Схема на тялото	Корелационна зависимост	,380**	,375**	,517**	,454**	,223**	,656**	,513**	,598**	,404**	,611**
	Статистическа значимост	,000	,000	,000	,000	,002	,000	,000	,000	,000	,000
Скала Социализация и комуникация	B1		,554**	,105	,154*	,253**	,293**	,428**	,267**	,253**	,285**
	Статистическа значимост		,000	,142	,029	,000	,000	,000	,000	,000	,000
Скала Графизъм	B2			,094	,123	,208**	,366**	,258**	,387**	,454**	,338**
	Статистическа значимост			,186	,082	,003	,000	,000	,000	,000	,000
Скала Разбиране	B3				,330**	,049	,239**	,175*	,233**	,147*	,281**
	Статистическа значимост				,000	,488	,001	,014	,001	,039	,000
Скала Изразяване	B4					,294**	,382**	,108	,299**	,202**	,138
	Статистическа значимост					,000	,000	,131	,000	,004	,051
Скала Схема на тялото	B5						,234**	,102	,136	,379**	,140*
	Статистическа значимост						,001	,151	,055	,000	,049
Скала Социализация и комуникация	B6							,209**	,701**	,378**	,336**
	Статистическа значимост							,003	,000	,000	,000
Скала Графизъм	B7								,219**	,276**	,389**
	Статистическа значимост								,002	,000	,000
Скала Разбиране	B8									,452**	,362**
	Статистическа значимост									,000	,000
Скала Изразяване	B9										,269**
	Статистическа значимост										,000
B10											,000

Деца с езиково развитие в риск и дефицит на езиково развитие демонстрират особено ниски резултати по отношение на област Изразяване. Открива се наличие на статистически значима връзка между скала Схема на тялото и четирите сферите на скала Изразяване. Анализът на данните от изследването на езиковото развитие и равнище на развитие на схема на тялото, даде възможност да бъдат направени следните изводи, които са основополагащи при разработката на продукта ТСЕГС.

1. Текущото изследване демонстрира наличие на взаимовръзка между добре развита схема на тялото и добри показателите за езиково развитие.
2. Представените резултати показват наличие на взаимовръзка между слабо развита схема на тялото и ниски показателите за езиково развитие.
3. Бе установено, че има взаимовръзка между скала Схема на тялото и скалите скала Социализация и комуникация, скала Графизъм, скала Разбиране, скала Изразяване и сферите на така предложените скали.
4. Установената взаимовръзка между равнище на развитие на схема на тялото и ниво на езиково развитие ни дава възможност да заключим, че развитието на схема на тялото е важен показател за развитието на езиковото развитие на деца с ЕГЗ.
5. Бе установено, че задачи за развитие на схема на тялото могат да бъдат включвани в програми за ранно езиково-говорно развитие.

I. СЪДЪРЖАТЕЛНИ АСПЕКТИ НА ТРЕНИНГ ЗА СТИМУЛИРАНЕ НА ЕЗИКОВО-ГОВОРНИТЕ СПОСОБНОСТИ

Основна цел на тренинга е предоставяне на възможност за реализиране на работа върху езиковото развитие, паралелно със задачи за развитие на схема на тялото при деца с риск и дефицит на ЕГЗ на възраст 3-5,6 години. Тренингът съдържа упражнения за развитие на езиковата страна на речта, паралелно с развитие на схема на тялото. Той съдържа упражнения за развитие на езиковите и говорните способности на деца с риск от ЕГЗ и деца с ЕГЗ, предложени в самостоятелна книжка от 100 стр.

Тренингът е съставен в резултат от направено изследване, в което са установени статистически значими връзки между езиково развитие и развитие на схема на тялото [5]. Данните от апробацията на продукта се представят за първи път. Предложените теми за развитие на езиковата страна на речта са 27 и съдържат области за развитие като схема на тялото, обща моторика, фина моторика, разбиране, изразяване и свързана реч. Първите 15 теми са обединени от задачи, в които като допълнителни материали се използват реални предмети и собственото тяло. Този модул упражненията имат за цел децата да развият представа за собственото тяло по вертикалната ос, разположение на частите на тялото една спрямо друга, представата за собственото си тяло (прав, легнал, седнал), развитие на представа за мястото на предмет спрямо собственото тяло, изграждане на представа за частите на собственото лице и разположението им една спрямо друга. В така предложените теми децата, включени в тренинга трябва да изпълнят задачи, свързани с посочване, назоваване частите на тялото, на лицето, съставяне на изречения с техните названия, анализ на частите на тялото по вертикална ос, анализ на частите на собственото лице, ориентиране в игри, изискващи определяне на мястото на предмет, спрямо собственото тяло. Инструкциите са степенувани от прости към сложни, изисква се изпълнение с реален предмет (най-често кукла, играчка), използване на собственото тяло пред огледало, изпълнение със затворени очи [4]. Вторият модул в ТСЕГС включва упражненията за развитие на схемата на тялото, паралелно със задачи, свързани със посочване, назоваване, за поддръждане на пъзел от три части на човешко лице и тяло по вертикалната ос, апликиране на части от човешкото тяло и лице върху шаблон.

II. ПРИЛОЖНИ АСПЕКТИ НА ТРЕНИНГ ЗА СТИМУЛИРАНЕ НА ЕЗИКОВО-ГОВОРНИТЕ СПОСОБНОСТИ

Основните задачи на апробацията на продукта са свързани с възможността да се предложи анализ на изследването и се изведе значимостта на ТСЕГС, като възможност за работа върху езиковото развитие, паралелно с работа за развитие на схема на тялото.

Целта на изследването е да бъдат представени практическите аспекти на ТСЕГС.

Обект на изследване е апробацията на ТСЕГС в контекста на ТМОУУДЕГЗ.

Предмет на изследване е процесът на апробация на ТСЕГС.

Хипотеза: Допускаме, че така предложените упражнения за езиково развитие и развитие на схема на тялото може да се реализират при деца с риск от ЕГЗ и с ЕГЗ.

Задачи:

- да се предложи анализ на апробацията на ТСЕГС, предложен в ТМОУУДЕГЗ;
- да се изведе значимостта на ТСЕГС, като възможност за работа върху езиковото развитие, паралелно с работа за развитие на схема на тялото.

Участници в изследването са 27 деца с риск от ЕГЗ и с ЕГЗ на възраст 4-5 години. Участниците в изследването са включени на база на предварително проведен за 200 деца скрининг тест Д.П.Е. 3-4г., където 27 деца са селектираните като деца с риск и дефицит в езиково развитие. Изследването е проведено в периода 10.2017 г. до 02.2018 г.

Инструменти на изследването: основен инструмент в изследването е тренингът.

АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ АПРОБАЦИЯТА НА ПРОДУКТА ТСЕГС

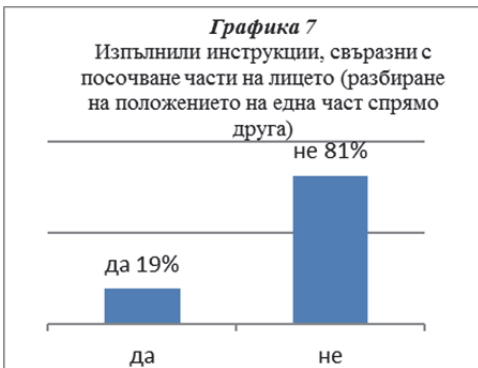
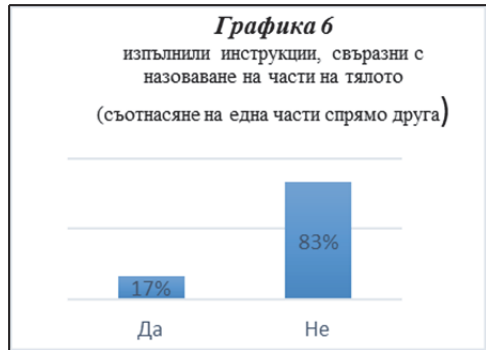
В първият модул най-лесни се оказват задачите, свързани с посочване на частите на тялото и частите на лицето на макет. По-трудни за изпълнение са инструкциите, свързани с посочване на частите на тялото и лицето пред огледало. Най-трудни се явяват инструкциите, свързани с посочване на частите на тялото и лицето със затворени очи (вж *графика 1* и *графика 2*).

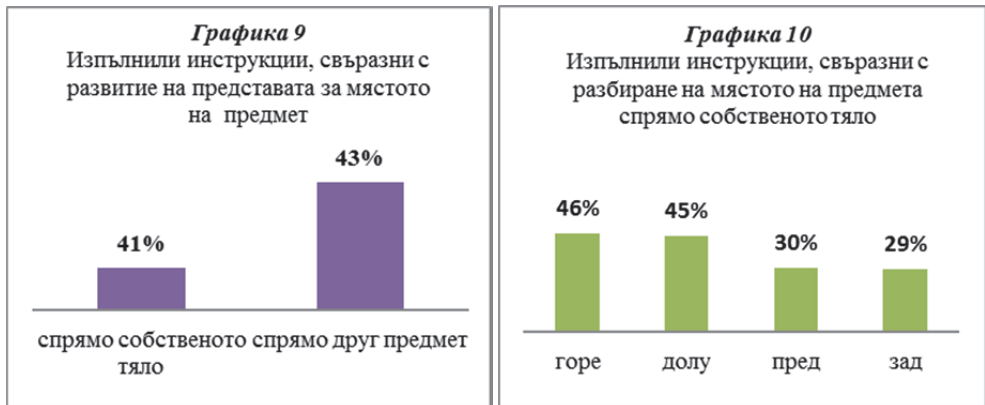
39% от децата се справят със задачите, свързани със назоваване на частите на тялото и лицето на макет, 25% назовават тези частите на лицето тялото и лицето пред огледало, а 12% изпълняват инструкцията със затворени очи (вж *графика 3* и *графика 4*).

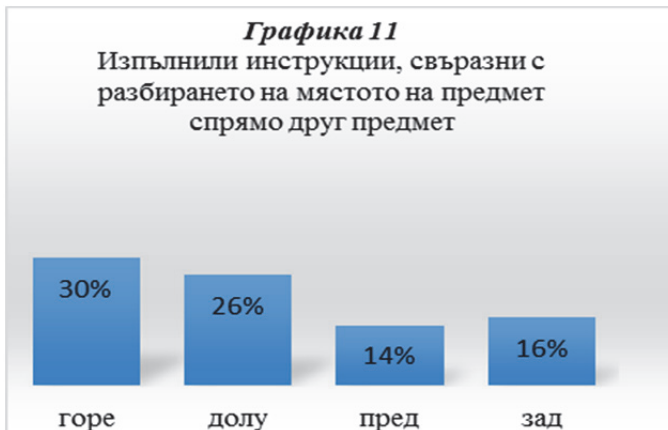
В ТСЕГС присъстват упражнения, които целят овладяване на посочването и назоваването на части на тялото или лицето, но съотнесени спрямо друга част на тялото или лицето (Пример: „Посочи тази част на лицето, която се намира под устата“ „Назови тази част на тялото, която се намира под устата“) (вж *графика 5, 6, 7 и 8*).

Упражненията, свързани с темите *Моето тяло* и *Предметите около мен (горе, долу, пред и зад)* са предложени в отделни самостоятелни упражнения. Основните цели на тези упражнения са свързани с развитие на представа за мястото на предмета спрямо собственото тяло и спрямо друг предмет. Упражненията, в които присъстват инструкции, свързани със задачи за развитие на представата на предмета спрямо собственото тяло не винаги се оказват лесни за изпълнение (*вж графика 9*). Инструкциите, в които се изисква определяне на мястото на предмета на предмета спрямо друг предмет се оказват още по трудни за изпълнение (*вж графика 10*). Виждаме, че 41% от децата не успяват да изпълнят всички инструкции, свързани с задачите за определяне на място спрямо собственото тяло. Процента на неизпълними инструкциите за определяне на мястото на предмет спрямо друг предмет е 43% (*вж графика 10*). В тази посока инструкциите, в които се иска определяне на мястото на предмета *горе и долу* се явяват по лесни за изпълнение и се изпълняват от около 46%, в сравнение с инструкциите, свързани с изпълнение на *пред и зад*, които се изпълняват от около 30% (*вж графика 10*).

Изпълнението на инструкциите, свързани с разбиране на мястото на предмета спрямо друг предмет, изисква наличие на познания за собствения самотогнозис от страна на детето и едно добро равнище на развитие на схема на тялото. За да може да съотнася мястото на два предмета един спрямо друг, преди това детето трябва да се е научило да съотнася мястото на предмет, спрямо собственото тяло. Данните показват, че 30% от децата спазват инструкциите за съотнасяне на предмет спрямо друг предмет – горе, а за съотнасяне на предмет спрямо друг предмет долу, пред, зад се оказват трудни за изпълнение (*вж графика 11*).

Вторият модул, предлага упражнения, в които изпълнението на задачите с реални предмети или собственото тяло е оставено на заден план. Упражненията се концентрират върху използване на материали на хартиен носител под формата на игри. В тази посока 39% от децата се затрудняват при изпълнението на задачите, свързани с апликиране на човешко лице, 38% при апликиране на човешко тяло. За развитие на графичните умения, паралелно със задачите за обща моторика, разбиране и изразяване са предложени задачи, в които се изисква прерисуване на геометрична фигура – кръг и рисуване на човешка фигура. Децата могат да подобрят своето разбиране и изразяване по темите моето тяло, моите дрехи като използват хартиени кукли, изпъл-

няват задачи, свързани с назоваване, посочване на човешкото тяло по вертикалната ос и използването на подходящи аксесоари за всяка част от него. 36% от децата се затрудняват с изпълнението на тези задачи. Упражненията, заложи в темата за семейството, дават възможност да се работи за развитие на схема на тялото, графичните умения, разбиране и изразяване на децата. Предложените упражнения включват работа с пъзел от три части по вертикалната ос, довършване на човешки лица (членове на семейството) с молив. За развитие на графичните умения се предлага рисуване на членовете на семейството. Ниските резултати от област графизъм за всички изследвани деца [2,5] са тревожен сигнал, затова паралелно със задачите за развитие на езиковите умения се предлагат задачи за развитие на графизъм. За повечето от половината от децата, включени в ТСЕГС, рисуването на човешка фигура се явява проблем.

ИЗВОДИ:

1. Осъществена бе апробация на ТСЕГС за 27 деца с риск и дефицит на езиково развитие.
2. Бяха реализирани упражнения за развитие на схема на тялото за 27 деца с риск и дефицит на езиково развитие.
3. Потвърдена бе възможността упражненията за развитие на схема на тялото да се реализират паралелно с упражненията за развитие на езиковата страна на речта.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Въз основа на потвърдената статистическа взаимовръзка между езиково развитие и развитие на схема на тялото бе предложен продуктът ТСЕГС. Той съдържа упражнения за развитие на езиковата страна на речта, паралелно с развитие на схема на тялото. Статията отразява анализът на резултатите от неговата апробация, като се защитава възможността езиковата страна на речта да се развива паралелно с развитие на схемата на тялото. Резултатите от изследването дават възможност да потвърдим практическото приложение на апробирания продукт ТСЕГС. Участвайки е тренинга, децата с риск от ЕГЗ и с ЕГЗ могат да изпълняват така предложените задачи за развитие на схема на тялото, паралелно със задачи за езиково развитие.

Литература:

1. **Банова, В.** Изследване и оценка на психомоторното развитие на децата от 3 до 6г. В: Б. Минчев (ред.) Ръководство за изследване на детето. (с.47-69). София. 2000.
2. **Йосифова, Р.** Графомоторно развитие в предучилищна възраст. Сп. Предучилищно възпитание, 2011, №10 (с. 50-56). София. 2011.
3. **Йосифова, Р.** Движение и език. София. 2012.
4. **Семаго, Н., М. Семаго.** Теория и практика оценки психическо развитие ребенка. Дошкольный и младший школьный возраст. 2005.
5. **Славчева, Р.** Дисертационен труд. Организация и управление на услуга за деца с езиково-говорни затруднения. Бургас. 2018.